

Анастасія ВОЛЯНЮК,

orcid.org/0000-0002-2890-4787

аспірант кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти

Херсонського державного університету

(Херсон, Україна) *sviderskayastasya@gmail.com*

МОТИВАЦІЯ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті здійснено аналіз наукових досліджень щодо сутності мотивації навчальної діяльності, визначення пріоритетних мотивів, оптимальної структури мотиваційної сфери дітей молодшого шкільного віку, джерел мотивації, стійкості навчальної мотивації. Детально розглянуто мотивацію як фактор впливу на ефективність навчання, успішність освітнього процесу.

Проаналізовано вектор педагогічного впливу щодо підвищення навчальної успішності молодших школярів. Розглянуто структуру мотивації – складної, неоднорідної, багаторівневої системи, що включає потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності тощо.

Розглянуто навчальну діяльність як провідну діяльність молодшого шкільного віку. Визначено мету початкової ланки шкільного навчання, особливості молодшого шкільного віку для формування навчальної мотивації учнів, провідні мотиви. Молодший шкільний вік має великі ресурси формування шкільної мотивації учнів. Важливо формувати в дітей молодшого шкільного віку такі якості особистості, які необхідні для життя в нових умовах відкритого суспільства: відповідальності, ініціативності, самостійності, що можливо тільки за наявності високого рівня шкільної мотивації.

На основі аналізу методичної літератури та власного практичного досвіду сформульовано рекомендації щодо підвищення навчальної мотивації дітей молодшого шкільного віку відповідно до етапів організації й проведення уроку (підготовчий етап, основний та етап закріплення знань і вмінь), у позаурочній діяльності. Передумовою ефективності освітнього процесу є розвиток спонукальної сфери, яка потребує цілеспрямованого педагогічного впливу. Загальний шлях формування навчальної мотивації полягає в тому, щоб сприяти перетворенню широких спонукань учнів у зрілу мотиваційну сферу зі стійкою структурою й домінуванням окремих мотивів.

Доведено, що мотивація є фактором підвищення навчальної успішності молодших школярів. Мотивація є обов'язковим компонентом будь-якої діяльності, зокрема й навчальної. Від спрямованості та рівня сформованості навчальної мотивації залежить успішність навчальної діяльності.

Ключові слова: мотивація, навчальна діяльність, мотив, молодший шкільний вік, початкова школа.

Anastasiia VOLIANIUK,

orcid.org/0000-0002-2890-4787

Postgraduate Student of the Department of Pedagogy of Preschool and Primary Education

of the Kherson State University

(Kherson, Ukraine) *sviderskayastasya@gmail.com*

THE MOTIVATION AS A FACTOR FOR INCREASING PRIMARY SCHOOL PUPILS' EDUCATIONAL SUCCESS

In the article analyzed scientific research on the nature of motivation of educational activity, the determination of priority motives, the optimal structure of the motivational sphere of pupils of primary school age; sources of motivation, stability of educational motivation. Motivation is considered in detail as a factor influencing the effectiveness of learning, the success of the educational process.

The vector of pedagogical influence on improving the academic performance of of pupils of primary school is analyzed. The structure of motivation is considered – a complex, heterogeneous, multilevel system that includes needs, motives, interests, ideals, aspirations, attitudes, emotions, norms, values, etc.

The educational activity is considered as the leading activity of the younger school age. The purpose of elementary school education, the features of the younger school age for the formation of students' educational motivation, the leading motives are determined. The younger school age has great resources in shaping pupils' school motivation. It is important to develop in the younger school age such qualities of personality that are necessary for life in the new conditions of an open society: responsibility, initiative, independence, which is possible only in the presence of high level of school motivation.

On the basis of the analysis of methodical literature and own practical experience, recommendations for raising the educational motivation of young school children according to the stages of organizing and conducting the lesson

(preparatory stage, basic and the stage of consolidating knowledge and skills), in extracurricular activities were formulated. The prerequisite for the effectiveness of the educational process is the development of an incentive sphere that needs focused pedagogical influence. A common way of forming educational motivation is to help transform the broad motivation of students into a mature motivational sphere with a stable structure and dominance of individual motives.

It is proved that motivation is a factor in improving the academic performance of younger students. Motivation is a must-have component of any activity, including training. Successful learning activity depends on the orientation and the level of educational motivation.

Key words: motivation, educational activity, motive, elementary school age, elementary school.

Постановка проблеми. Вивчення мотивації є однією з фундаментальних проблем психології та педагогіки. Її значущість пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил її діяльності, поведінки. Мотивація є фактором впливу на ефективність навчання, успішність освітнього процесу. Будь-яка діяльність має перспективи стати більш ефективною та принести якісні результати за умови наявності в особистості сильних, глибоких мотивів, що підвищують активність, впливають на протидію перешкодам, наполегливість у досягненні поставленої мети. Це стосується й навчальної діяльності, яка є більш успішною за умови сформованого позитивного ставлення до навчання, пізнавального інтересу, потреби в здобутті знань, умінь і навичок. Педагогічний вплив має бути спрямований на підвищення навчальної успішності молодших школярів, тому й на підвищення рівня позитивної мотивації до навчання.

Аналіз досліджень. Складність і багатоаспектність проблеми мотивації зумовлює множинність підходів до розуміння її сутності, природи, структури, а також до методів її вивчення. Цими питаннями займалися Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн, М. Аргайл, В. Р. Асеев, Л. І. Божович, К. Левін, А. Н. Леонт'єв, З. Фрейд та ін. Основним методологічним принципом, що визначає дослідження мотиваційної сфери у вітчизняній психології, є положення про єдність динамічної і змістової сторін мотивації. Активне розроблення цього принципу пов'язано з дослідженням таких проблем, як система відносин людини (В. Н. Мясіщев), співвідношення змісту і значення (А. Н. Леонт'єв), інтеграція спонукань і їх смисловий контекст (С. Л. Рубінштейн), спрямованість особистості й динаміка поведінки (К. І. Божович, В. Е. Чудновський), орієнтування в діяльності (П. Я. Гальперін).

Мета статті – проаналізувати наукові дослідження щодо сутності мотивації навчальної діяльності, визначення пріоритетних мотивів, оптимальної структури мотиваційної сфери дітей молодшого шкільного віку; джерел мотивації, стійкості навчальної мотивації.

Виклад основного матеріалу. Визначальним компонентом організації освітнього процесу,

а отже, і навчальної діяльності є мотивація. Вона може бути зовнішньою або внутрішньою щодо діяльності, але завжди є внутрішньою характеристикою особистості – суб'єкта цієї діяльності. Передумовою ефективності є розвиток спонукальної сфери, яка потребує цілеспрямованого педагогічного впливу.

У сучасній психології мотивація розглядається як складний багаторівневий регулятор життєдіяльності людини. В. Р. Асеев зазначає, що «мотиваційна система людини має набагато більш складну будову, ніж простий ряд заданих мотиваційних констант. Вона описується виключно широкою сферою, що включає в себе й автоматично здійснювані установки, і поточні актуальні прагнення, і галузь ідеального, яка на даний момент не є актуальною, але виконує важливу для людини функцію, даючи їй ту смислову перспективу подальшого розвитку спонукань, без якої поточні турботи повсякденності втрачають своє значення» (Канюк, 2002: 3). Усе це, з одного боку, дає змогу визначати мотивацію як складну, неоднорідну багаторівневу систему, що включає потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності тощо; а з іншого – говорити про полімотивованість діяльності, поведінки людини й домінуючий мотив у їх структурі. Дослідники визначають мотивацію як один конкретний мотив, як єдину систему мотивів і як особливу сферу, що включає в себе потреби, мотиви, цілі, інтереси в їх складному переплетенні та взаємодії.

Трактування «мотиву» співвідносить це поняття або з потребою (А. Маслоу), або з переживанням цієї потреби та її задоволенням (С. Л. Рубінштейн), або з предметом потреби (Маслоу, 2006: 6). Так, у контексті теорії діяльності А. Н. Леонт'єва термін «мотив» уживається не для «позначення переживання потреби, а означає те об'єктивне, у чому ця потреба конкретизується в цих умовах і на що спрямовується діяльність, що спонукає її» (Леонт'єв, 2004: 4). Зазначимо, що розуміння мотиву як «предметної потреби» визначає його як внутрішнього мотиву, що входить у структуру самої діяльності.

Найбільш повним є визначення мотиву, запропоноване одним із провідних дослідників цієї про-

блеми – Л. І. Божович. Згідно з думкою Л. І. Божович, як мотиви можуть виступати предмети зовнішнього світу, уявлення, ідеї, почуття й переживання, словом, усе те, у чому втілена потреба. Таке визначення мотиву прибирає багато суперечностей у його тлумаченні, де об'єднуються енергетична, динамічна і змістова сторони. При цьому підкреслимо, що поняття «мотив» істотно відрізняється від поняття «мотивація», мотивація є тим складним механізмом співвіднесення особистістю зовнішніх і внутрішніх чинників поведінки, який визначає виникнення, напрям і способи здійснення конкретних форм діяльності (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2012: 1).

Найбільш широким є поняття мотиваційної сфери, що включає афективну й вольову сфери особистості (Л. С. Виготський), переживання задоволення потреби. У загальнопсихологічному контексті мотивація являє собою складне об'єднання рушійних сил поведінки, що відкривається суб'єкту у вигляді потреб, інтересів, цілей, ідеалів, які безпосередньо детермінують людську діяльність. Мотиваційна сфера або мотивація в широкому розумінні слова із цього погляду розуміється як стрижень особистості, до якого «стягуються» такі властивості, як спрямованість, ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, емоції, вольові якості й інші соціально-психологічні характеристики.

Навчальна діяльність розглядається як «особлива форма активності особистості, спрямована на засвоєння соціального досвіду пізнання й перетворення світу, що включає оволодіння культурними способами зовнішніх, предметних і розумових дій» (Макаревич, 2006: 5).

У дидактиці мотивація є процесом формування й закріплення позитивних мотивів учіння у школярів. Мотивація визначає не тільки навчальну діяльність школяра, а й пізнавальну сферу, його активність із пізнавальними процесами: сприйманням, мисленням, уявою та пам'яттю.

Можна визначити такі мотиви учіння молодших школярів (Овсянецька, 2007: 7):

- пізнавальні мотиви (оволодіння новими знаннями, навчальними навичками, прагнення школярів до самоосвіти і спрямованість на самостійне вдосконалення способів здобуття знань);
- широкі пізнавальні мотиви (орієнтація на оволодіння новими знаннями – фактами, явищами, закономірностями);
- навчально-пізнавальні мотиви (орієнтація на засвоєння способів здобуття знань, прийомів самостійного отримання знань);

- мотиви самоосвіти (орієнтація на придбання додаткових знань і потім на побудову спеціальної програми самовдосконалення);

- соціальні мотиви (соціальна взаємодія школяра з іншими людьми);

- широкі соціальні мотиви (відповідальність та обов'язок, розуміння соціальної значущості учіння);

- вузькі соціальні або позиційні мотиви (прагнення зайняти певну позицію в стосунках з оточуючими, отримати їхнє схвалення);

- мотиви соціальної співпраці (орієнтація на різні способи взаємодії з іншою людиною).

Мета початкової ланки шкільного навчання – сформувати в дітей такий психологічний механізм, який дав би їм змогу в подальшому здійснити процес самореалізації, саморозвитку, щоб пізнавальна потреба не згасала впродовж життя, мала вплив у майбутньому.

Молодший шкільний вік має великі ресурси формування шкільної мотивації учнів. Важливо формувати в дітей молодшого шкільного віку такі якості особистості, які необхідні для життя в нових умовах відкритого суспільства: відповідальності, ініціативності, самостійності, що можливо тільки за наявності високого рівня шкільної мотивації (Волкова, 2007: 2).

Головний зміст мотивації в цьому віці – «навчитися вчитися». Молодший шкільний вік – це той період, під час якого закладаються основи мотивації навчання, від якої залежить рівень пізнавальних здібностей людини в майбутньому.

Навчальна мотивація – це процес, який запускає, спрямовує й підтримує зусилля, спрямовані на здійснення навчальної діяльності. Це – складна, комплексна система, створена мотивами, цілями, реакціями на невдачі, наполегливістю й установками учня. Навчальна діяльність є провідною діяльністю молодшого школяра, основною метою є успішне засвоєння знань і вмінь, необхідних для подальшого ефективного використання в житті.

Загальний шлях формування навчальної мотивації полягає в тому, щоб сприяти перетворенню широких спонукань учнів у зрілу мотиваційну сферу зі стійкою структурою та домінуванням окремих мотивів.

Отже, мотивація є обов'язковим компонентом будь-якої діяльності, зокрема й навчальної. Від спрямованості й рівня сформованості навчальної мотивації залежить успішність навчальної діяльності.

Аналіз методичної літератури та практичний досвід дали змогу сформулювати рекомендації щодо підвищення навчальної мотивації дітей

молодшого шкільного віку відповідно до етапів організації та проведення уроку. Рекомендації складені з урахуванням вікових особливостей учнів молодших класів та орієнтовані на основні етапи проведення уроку, а також на позаурочну діяльність.

Формуванню мотивації загалом сприяють:

- загальна атмосфера позитивного ставлення до навчання, професійних знань;
- включеність учнів у спільну навчальну діяльність у партнерській взаємодії (через парні, групові форми роботи);
- побудова взаємин «педагог-учень» на основі створення ситуацій успіху, використання різних методів стимулювання;
- цікавість, незвичайний виклад нового матеріалу;
- образне, яскраве мовлення, створення позитивних емоцій у процесі навчання;
- використання пізнавальних ігор, дискусій, створення проблемних ситуацій і їх спільне та самостійне розв'язання;
- вивчення матеріалу на основі життєвих ситуацій, досвіди педагогів та учнів;
- розвиток самостійності й самоконтролю учнів у навчальній діяльності, планування, постановки цілей і реалізації їх у діяльності, пошуку нестандартних способів вирішення навчальних завдань (Волкова, 2007: 2).

На підготовчому етапі уроку пропонуємо такі рекомендації щодо підвищення навчальної мотивації:

1. Створення сприятливої емоційно-психологічної атмосфери уроку через організацію довіри між учителем і учнем, а також сприятливих міжособистісних взаємин у класі.
2. Не нав'язування навчальних цілей. Важливо послідовно відпрацьовувати з учнями постановку різних цілей – близьких, перспективних, простих, складних. Важливо, щоб цілі були реально досяжні.
3. Вибір учителем демократичного стилю впливу на учнів.
4. Психологічна позитивна взаємодія у спілкуванні з учнями: привітання, прояв уваги поглядом, посмішкою, кивком голови.
5. Застосування хвилинок релаксації.

На основному етапі уроку пропонуємо врахувати такі рекомендації:

1. Постановку вчителем питань, що підкреслюють протиріччя, новизну, важливість та інші відмітні якості об'єкта пізнання.
2. Створення проблемних ситуацій, активної пізнавальної діяльності учнів, яка полягає в пошуку та вирішенні складних питань, що вима-

гають актуалізації знань, аналізу, уміння бачити за окремими фактами та явищами їх сутність і закономірності, що керують ними.

3. Використання дидактичних і розвивальних ігор і вправ, а також технічних засобів навчання, мультимедійних технологій.

4. Використання постійних і цілеспрямованих вправ і завдань з розвитку якостей, що лежать в основі пізнавальних здібностей: швидкості реакції, усіх видів пам'яті, мислення, уваги й уяви.

5. Дотримання відповідності навчальних завдань вікових обмежень і наявності в них рівня оптимальної складності.

6. Зв'язок нового матеріалу з раніше засвоєними знаннями для підвищення зацікавленості в ньому.

7. Включення в середину уроку фізкультхвилинки та використання елементів психогімнастики: вираження емоцій через рух.

На етапі закріплення й перевірки знань можна застосувати:

1. Виявлення навіть маленьких успіхів учнів.
 2. Оцінювання насамперед успіхів учнів.
 3. Звернення уваги на динаміку розвитку компетентностей.
 4. Застосування групових форм роботи для перевірки знань: робота в парах, взаємоперевірка, використання сигнальних гуртків, розповідь завдання один одному.
 5. Акцентування уваги в разі невдачі не на помилку, а на нестачі докладених зусиль, при цьому даючи дитині зрозуміти, що загальний рівень розвитку її здібностей досить високий, щоб упоратися із цим завданням.
 6. Виключення ситуації змагання. Краще привчати школярів до аналізу й порівняння власних результатів і досягнень.
 7. Виявлення з учнями причин помилок і шляхів їх виправлення.
 8. Оцінювання конкретної відповіді без переходу на особистість учня.
 9. Концентрація уваги учнів на просуванні вперед, на переживання успіху в діяльності.
- У позаурочній діяльності необхідно враховувати:
1. Прийняття своїх учнів незалежно від їхніх навчальних успіхів.
 2. Постійне підкреслення того, що взаємодія в колективі визначається не тільки успішністю, а й соціальною активністю учня, громадською позицією.
 3. Вивчення кола інтересів дітей.
 4. Проведення предметних олімпіад і позакласних занять.

5. Залучення учнів у предметну проектну діяльність: у розроблення творчих робіт, проектів і презентацій.

6. Допомога учню у створенні зв'язків між навчанням у школі та його інтересами.

Висновки. Мотивація є суттєвим фактором активності людини, яка, у свою чергу, зумовлює розвиток та ефективність діяльності.

У дидактиці мотивація є процесом формування й закріплення позитивних мотивів учіння у школярів. Мотивація визначає не тільки навчальну діяльність школяра, а й пізнавальну сферу, його активність із пізнавальними процесами: сприйманням, мисленням, уявою та пам'яттю.

Головний зміст мотивації в молодшому шкільному віці – «навчитися вчитися». У цей період закладаються основи мотивації навчання, від якої

залежить рівень пізнавальних здібностей людини в майбутньому.

Навчальна мотивація – це процес, який запускає, спрямовує й підтримує зусилля, спрямовані на здійснення навчальної діяльності. Це – складна, комплексна система, створена мотивами, цілями, реакціями на невдачі, наполегливістю й установками учня. Навчальна діяльність є провідною діяльністю молодшого школяра, основною метою є успішне засвоєння знань і вмінь, необхідних для подальшого ефективного використання в житті.

Отже, мотивація є обов'язковим компонентом будь-якої діяльності, зокрема й навчальної. Мотивація є фактором успішності навчальної діяльності, тому актуальним є питання про формування її спрямованості й підвищення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : навчальний посібник. 2-е вид., перероб., допов. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
3. Канюк С. С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. С. 238–248.
4. Леонтьев А. Н. Лекции по общей психологии / под ред. Д. А. Леонтьева, Е. Е. Соколовой. Москва : Смысл, 2001. 511 с.
5. Макаревич О. Мотивація як підґрунтя дій особистості. *Соціальна психологія*. 2006. № 2 (16). С. 134–141.
6. Маслоу А. Мотивація и личность. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 352 с.
7. Овсянецка Л. П. Мотиваційна основа творчості. *Філософія, соціологія, психологія* : збірник наукових праць. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. Вип. 12. Ч. II. С. 23–30.

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian] / uкл. O. O. Yeroshenko. – Donetsk.: TOB «Hloriia Treid», 2012. – 864 s. [in Ukrainian].
2. Volkova N. P. Pedagogika [The pedagogy] : Navch. posib. Vyd. 2-e, pererob., dopov. – K. : «Akademvydav», 2007. – 616 s. [in Ukrainian].
3. Kaniuk S. S. Psykholohiia motyvatsii [The psychology of the motivation]: Navchalnyi posibnyk – K.: Lybid, 2002. – S. 238-248. [in Ukrainian].
4. Leontev A. N. Lektsyy po obshchei psykholohyy [Lectures on general psychology] / pod red. D. A. Leonteva, E. E. Sokolovoi. – Moskva : Smysl, 2001. – 511 s. [in Russian].
5. Makarevych O. Motyvatsiia yak pidgruntia dii osobystosti [The motivation as a basis for personal actions] *Sotsialna psykholohiia*. – 2006. – № 2 (16). – S. 134–141 [in Ukrainian].
6. Maslou A. Motyvatsiia i lychnost [The personality motivation] / A. Maslou. – SPb. : Yzdatelstvo Pyter, 2006. – 352 s. [in Russian].
7. Ovsianetska L. P. Motyvatsiina osnova tvorhosti [Motivational basis of creativity] / L. P. Ovsianetska // *Filosofia, sotsiolohiia, psykholohiia* : zb. nauk. prats. – Ivano-Frankivsk : VDV TsIT, 2007. – Vyp. 12. – Ch. II. – S. 23–30 [in Ukrainian].